

Ľubomír
Belás

Prešovská univerzita
v Prešove

Kantova praktická filozofia v kontexte súčasnosti

*„Svet by sa mal vybrať na krížovú výpravu proti nerovnosti,
inak nás čaká veľa sociálnych konfliktov prameniacych z toho,
že jedni žijú na hranici chudoby a druhí nevedia, čo s bohatstvom.“*

Arturo Bris

Riešiac nastolený problém, budem využívať dôležitú metodologickú poznámku, ktorú len tak akoby utrásil Kant niekedy letom roku 1798 v kruhu svojich priateľov a spolustolovníkov počas filozoficko-diskusného podujatia (Tafelrunde). Pozorne vnímajúc vtedy prebiehajúce závažné kultúrno-dejinné pohyby doby, povedal: **„Nenachádzam žiadne poučnejšie dejiny, ako sú tie, ktoré čítam denne v novinách. Tu môžem vidieť, ako všetko prichádza, pripravuje sa a vyvíja“**¹. Mnohí jeho súčasníci videli v tejto myšlienke náznak filozofovho príklonu k politike a sociálnym zmenám. Dnes sme sa ocitli v inej situácii. Máme médiá printové i elektronické. Ja sa však budem držať tých prvých. Z hľadiska pochopenia situácie človeka v dnešnej spoločnosti budem ignorovať importovanú literatúru, vychádzajúc z konceptu liberálnej demokracie. Budem sa skôr opierať o tlač počínajúc rokom 2012 až po súčasnosť a sledovať v nej názory filozofov, politológov, sociológov, sociálnych psychológov, antropológov, literátov, esejistov a kriticky uvažujúcich ekonómov. Na ich báze sa následne pokúsím o empirické zachytenie základných identifikátorov krízového stavu súčasnej spoločnosti. K nim možno zaradiť tieto: strata sociálneho kapitálu, sociálna nerovnosť, nespravodlivosť, rast chudoby, hľadanie spoločenskej rovnováhy, ekonomická neistota, bremeno nevyhnutných reforiem, znižovanie nákladov na prácu, rozširovanie radov prekariátu, sociálny turizmus, redistribúcia, sociálna solidarita, sociálna rovnosť, sociálna dimenzia integrácie, oslabovanie spoločenskej súdržnosti, sociálne nožnice, rast politického extrémizmu, prirodzenosť majetkovej nerovnosti, vznik sociálnej hierarchie, rast extrémizmu a neznášanlivosti, zostrovanie sociálnych

¹ Citované podľa: Beyerhaus, G.: *Kants ›Programm‹ der Aufklärung aus dem Jahre 1784. Materialien zu Kants Rechtsphilosophie*. Herausgegeben von Zwi Batscha. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1976, s. 152.

rozdielov, zhoršovanie životných štandardov pre veľké skupiny obyvateľstva, požiadavka sociálneho zmieru, vytváranie pseudofeudálnych štruktúr, klesajúca miera vertikálnej sociálnej mobility, rekonfigurácia sociálno-ekonomických vzťahov, obmedzenie prístupu k sociálnym službám, roztvárajúce sa sociálne nožnice, naša transformačná skúsenosť, v ktorej nám nerovnosť odovzdali ako nevyhnutnú súčasť slobody a demokracie, oslabená miera sociálnej súdržnosti, strata viery v spravodlivosť, oslabovanie spoločenskej súdržnosti. Toľko teda vo všeobecnom širšom prehľade.

Na druhej strane je potrebné poznamenať, že existujú aj mainstreamoví experti, ktorí, ako poznamenáva T. Sedová, majú vo všetkom jasno. „Zaráža však dogmatická samozrejmá a sebaistota, s akou tlmočia svoje názory, ktoré sú zväčša rámcované médiami a politickými elitami presadzovanou neoliberalnou doktrínou [...]“². Toľko kedysi požadovaný pluralizmus sa však nestal skutočnosťou. A máme tu opäť jedinu správnu totalitnú ideológiu...

Situáciu v našom regióne výstižne charakterizuje Z. Pogátsa, ktorý požaduje: „Je na čase prehodnotiť východoeurópsky hospodársky model a nenechať sa klamať falošným jasom čísel o raste HDP. Ešte stále hľadáme prvú krajinu v regióne, ktorá je ochotná stať sa viac ako len výrobným centrom pre západné nadnárodné korporácie s nízkou pridanou hodnotou a s nízkymi platmi“³. Je to reálne? Asi nie...

T. Profant sa pýta: Bol rok 1989 bezvýznamný? V rámci odpovede uvádza, že Československo bolo „súčasťou širších transformačných procesov, ktoré z novembra 1989 nerobia hrdinský zápas za slobodu, ale skôr prechod do ďalšej fázy obnovy kapitalistickej hegemonie“⁴.

Alena Krempaská konštatuje: „Na Slovensku je, žiaľ, slobodné podnikanie nedotknuteľným symbolom slobody. Do takej miery, že nedokážeme kritizovať nemorálne korporátne praktiky podkopávania štátov a sociálneho zabezpečenia občanov. Nielen sloboda podnikania a sloboda prejavu mali byť výsledkom novembrovej revolúcie. Chceli sme si nechať dobré a vyhnúť sa tomu zlému, dosiahnuť taký istý blahobyť, dôstojnosť, ktoré by sme zakotvili v ekonomických a sociálnych právach. Ale tie stoja peniaze, ktoré namiesto v našich právach končia na súkromných účtoch na Kajmanských ostrovoch“⁵.

Režisér R. Polák jednoducho skonštatoval: „Žijeme v dobe, ktorá je na Slovensku mixom Klondiku, zlatej horúčky a zlatokopov, virtuálneho kapitalizmu, štátneho paternalizmu nad všetkým a živnostenských pokusov byť

² Sedová, T.: Sociálna teória a sociálna realita: na cestách za poznaním a sebazpoznaním. In: *Filozofia*, 2015, roč. 70, č. 3, s. 229.

³ Pogátsa, Z.: Odvrátená strana hviezdy. In: *Názory. Pravda*. 1. decembra 2014, s. 29.

⁴ Profant, T.: Bol rok 1989 bezvýznamný? In: *Názory. Pravda*. 13. novembra 2014, s. 31.

⁵ Krempaská, A.: Naše dane v Luxemburgu. In: *Názory. Pravda*. 29. novembra 2014, s. 41.

slobodný. Za dvadsaťpäť rokov sme si ešte kapitalizmus nevybudovali, zmietame sa v detských chorobách. Súdnictvo nefunguje, kapitalistické vzťahy sú absolútne zdeformované, pretože tu vládnu lobisti a rôzne finančné skupiny“⁶. Otázne je, či práve to sme si naozaj želali...

Prvá časť textu obsahuje dva základné momenty. Tým prvým je zámer ukázať súčasnú spoločnosť v jej základných indikátoroch, a to či na úrovni reálneho stavu, či prípadne možných požiadaviek smerujúcich k náprave. Ten druhý má skôr charakter filozoficko-dejinný. Ide tu o budovanie *historickej skúsenosti* a jej uchovávanie. Faktom je, že tlačoviny sú archivované len po dobu troch rokov, a to je málo.

Kantova praktická filozofia

Teoretická filozofia Kanta, t. j. jeho teória poznania, predstavuje propedeutiku k praktickej časti jeho filozofického systému, t. j. k teórii morálky. Vo svojej prvej kritike Kant potvrdzuje primát *praktického* rozumu nad *teoretickým*, ľudského konania nad poznáním. Čo je to praktické, kde sa vyskytuje a kde je možné hľadať Kantove praktické úvahy?

Pojem praxe, praktického sa objavuje dôrazne v II. časti prvej kritiky, ktorá má názov *Transcendentálna metodológia*. V kapitole *O poslednom celi čistého používania nášho rozumu* sa Kant zaoberá prirodzeným sklonom ľudského rozumu prekračovať skúsenostné používanie⁷. Následne si položil otázku, či sa zakladá toto jeho úsilie len na špekulatívnom záujme alebo, naopak, na jeho záujme praktickom. Následne Kant uvažuje o tom, že všetko, čo súvisí so slobodnou vôľou (určovanou rozumom), či už ako dôvod, alebo následok, sa nazýva *praktickým*⁸. A pokračuje takto: „Čistý rozum obsahuje teda, aj keď nie iba vo svojom špekulatívnom používaní, tak v určitom praktickom používaní, čiže mravnom používaní princípy *možnosti skúsenosti*, totiž princípy takých činov, ktoré by sa *mohli* podľa mravných predpisov vyskytovať v *dejínach* ľudstva“⁹. Transcendentálne používanie rozumu sa týkalo týchto predmetov: slobody vôle, nesmrteľnosti duše a existencie Boha. Tie nepotrebujeme pre svoje vedenie, ale rozum nám ich naliehavo odporúča, zrejme budú mať význam pre prax.

Čo je praktické?

a, V širokom slova zmysle sa k *praktickému* filozofovaniu zaraďuje: etika, učenie o štáte a práve, filozofia dejín, filozofia náboženstva, pragmatická

⁶ Pozri Opoldusová, J.: Raný kapitalizmus v Rusku, Nemecku a teraz na Slovensku. In: *Pravda*. 14. októbra 2014, s. 33.

⁷ Kant, I.: *Kritika čistého rozumu*. Bratislava: Pravda, 1979, s. 477.

⁸ *Ibid.*, s. 480.

⁹ *Ibid.*, s. 482.

antropológia.

b, V úzkom slova zmysle pojem *praktický rozum* u Kanta označuje rozum zákonodarný, to znamená rozum, ktorý vytvára princípy morálneho konania a správania sa ľudí, vzhľadom na zjednocovanie sa všetkých našich účelov do jedného. Pokiaľ nám tieto ciele ukladajú naše **sklony, ide o blaženosť**. Kantovi ide však o niečo celkom iné. Ide mu o čisté (nie pragmatické) zákony, účel ktorých určuje rozum a priori a ktoré nie sú empiricky podmienené, ale iba nariaďujú, sú zákonmi čistého rozumu. Takéto sú iba morálne zákony, a preto ich rozum pripúšťa jedine v praxi.

Prvý variant kritického rozpracovania problematiky morality nachádzame v spise *Základy metafyziky mravov* z roku 1785. V úvode Kant píše: „Stará grécka filozofia sa delila na tri vedy: fyziku, etiku a logiku. Toto delenie je úplne v súlade s prirodzenosťou veci a niet na ňom čo zlepšovať, azda iba to, že k nemu pridáme jeho princíp, jednak preto, aby sa tak zabezpečila jeho úplnosť, a jednak preto, aby bolo možné správne určiť nevyhnutnosť pododdelenia“¹⁰. Tento krátky úvod má významný význam z hľadiska teórie historicko-filozofického procesu, mám na mysli praktický rozmer filozofovania. K nemu možno uviesť príklady i z doby 18. storočia. Klasickými sú v tomto smere diela Voltaira (*Filozofický slovník*, heslo filozof, IV. časť), Rousseaua (*Vyznanie viery savojského vikára*, Hlavné pravdy, zásady konania).

V nadväznosti na to ponúka Kant interpretačne zaujímavú úvahu: „Všetky živnosti, remeslá a umenia delbou práce získali. Nikto už totiž nerobí všetko, ale každý sa obmedzuje na určitú prácu, ktorá sa svojimi postupmi zreteľne líši od iných prác, a to preto, aby sa dala vykonávať ľahšie a čo najdokonalejšie. Keď sa práca takto nerozlišuje a kde je každý všeumelcom, tam sú ešte remeslá v stave najhlbšieho barbarstva. No hoci osebe by ani to nebolo objektom nehodným úvahy, keby sme sa pýtali, či by si čistá filozofia vo všetkých svojich častiach nevyžadovala svojho vlastného človeka a či by na tom učené remeslo ako celok nebolo lepšie, keby tí, čo sa nazývajú samostatnými mysliteľmi a sú zvyknutí predávať zmes empirického s racionálnym namiešanú v im samým neznámom pomere podľa vkusu publika, nazývajú tých, čo sa zaoberajú iba racionálnou stránkou, hľbavcami, boli vystríhaní, aby neprevádzali dve remeslá súčasne, lebo tie sa v spôsoboch, akými sa v nich postupuje, až priveľmi odlišujú, pričom každé z nich si možno vyžaduje istý zvláštny talent, a z ich spojenia v jednej osobe vyrastajú iba fušeri – ja sa tu však predsa pýtam iba na to, či si povaha vedy nevyžaduje, aby sa jej empirická a racionálna časť vždy starostlivo oddeľovala a aby vlastnej (empirickej) fyzike predchádzala metafyzika prírody a praktickej antropológii metafyzika mravov, ktorá by sa musela starostlivo očistiť od všetkého

¹⁰ Kant, I.: *Základy metafyziky mravov*. Bratislava: Kalligram, 2004, s. 9.

empirického, aby bolo možné vedieť, čo všetko môže v obidvoch prípadoch vykonať čistý rozum a z akých zdrojov čerpá on sám toto svoje poučenie a priori, či by už to druhé bolo zamestnaním pre všetkých etikov (ktorých sú celé légie), alebo len pre niektorých, čo sa na to cítia povolanými¹¹.

Svoje úvahy rozvíja s tým vymedzením, že mu ide predovšetkým o mravnú filozofiu.¹² Následne sa rozvážne pýta, či by nebolo krajne nevyhnutné konečne vypracovať nejakú *čistú morálnu filozofiu*, ktorá by bola úplne očistená od všetkého, čo môže byť iba empirické a patrí do antropológie. Je zrejmé, že taká musí existovať, lebo to vyplýva z bežnej idey povinnosti a mravných zákonov. V tomto prípade musí každý uznať, že nejaký zákon, ak má platiť morálne, t. j. ako základ záväznosti, musí so sebou niesť absolútnu nevyhnutnosť; že: príkaz neoklameš, neplatí iba pre ľudí, pričom iné rozumné bytosti by sa ním nemali riadiť; a tak isto aj všetky ostatné skutočne mravné zákony; že preto základ záväznosti nemôžeme hľadať v prirodzenosti človeka alebo v okolnostiach vo svete, do ktorých je človek zasadený, ale iba a priori v pojmoch čistého rozumu [...] ¹³, potom však každý iný všeobecný predpis fundovaný skúsenosťou sa môže nazývať *praktickým pravidlom*, nikdy však nie *morálnym zákonom*.

Dôležitým momentom pri Kantovom vyhľadávaní a určení *najvyššieho princípu mravnosti* je fenomén dobrej vôle. Tu píše: „Nikde vo svete, ba ani mimo neho, nemožno myslieť nič, čo by sa dalo pokladať za neobmedzene dobré, iba výlučne *dobrá vôľa*. Um, dôvtip, súdnosť, či ako inak by sa mohli volať talenty *ducha*, alebo odvaha, rozhodnosť, vytrvalosť v predsavzatiach ako vlastnosti *temperamentu* sú bezpochyby v mnohých ohľadoch dobré a želateľné; môžu sa však stať aj nanajvýš zlými a škodlivými, ak nie je dobrá vôľa, ktorá má tieto prirodzené danosti používať a ktorej špecifická povaha sa preto nazýva *charakter*. S *darmi šťasteny* je to rovnako. Moc, bohatstvo úcta, ba aj zdravie i celé blaho a spokojnosť s vlastným stavom, pod menom *blaženosť*, vyvolávajú odvahu, a tým často i pýchu, ak nie je prítomná dobrá vôľa, ktorá koriguje a robí všeobecne účelným ich vplyv na duševný stav, a tým i celý princíp konania, nespomínajúc to, že rozumný, nepredpojatý pozorovateľ dokonca ani pri pohľade na neprerušované blaho nejakej bytosti, ktorú nekrášli nejaká črta čistej a dobrej vôle, nikdy v nej nemôže nájsť zaľúbenie, a tak sa dobrá vôľa zdá nevyhnutnou podmienkou dokonca i toho, byť hodným šťastia¹⁴. Vôľa je dobrá, určuje Kant, výlučne chcením, t. j. osebe. Vysoko stojí nad náklonnosťami, užitočnosťou, ziskom.

¹¹ Ibid., s. 11.

¹² Ibid.

¹³ Ibid.

¹⁴ Ibid., s. 16 – 17.

Tradičný výklad Kantovej praktickej filozofie kladie dôraz na problematiku učenia o imperatívoch, ktoré pre mnohých interpretátorov predstavujú jadro alebo *srdce* jeho náuky o morálke. Pričom v mnohých súvislostiach sa často hovorí či píše o kategorickom imperatíve ako o **fakte rozumu**. Táto realita však pokrýva jeden podľa môjho názoru vážny a dôležitý moment jeho úvah, ktorým sú dôvody zavedenia takto formálne prísne koncipovaného morálno-praktického učenia. Sám Kant v tejto súvislosti hovorí o nedokonalosti alebo krehkosti a nekalosti¹⁵ ľudskej prirodzenosti.

„Konaj tak, aby si používal ľudstvo ako vo svojej osobe, tak i v osobe každého druhého vždy zároveň ako cieľ, a nie iba ako prostriedok.“

Problémy tu skúmané v rámci praktickej filozofie, ako sú **dobrá vôľa** a **kategorický imperatív** v tej druhej podobe, otvárajú možnosť plynulého prechodu k problematike spoločnosti, čím sa dostávame na pôdu filozofie dejín, konkrétne k spisu **Idea ku všeobecným dejinám v svetoobčianskom zmysle a Domnelý začiatok ľudských dejín**. Na ne sa potom naviažu aj iné.

V štvrtej téze *Idey* uvádza Kant problematiku ľudskej prírody, nedružnú družnosť – vymedzenú ctibažnosťou, panovačnosťou a chamtivosťou. Občiansku spoločnosť chápe ako spojenie slobody pod vonkajšími zákonmi s nevyvrátiteľnou mocou, t. j. ako úplné spravodlivé spoločenské zriadenie. Keď Kant uvažuje o najťažšej úlohe, ku ktorej sa máme priblížiť, podmieňuje to správnymi pojmami, vycvičenou skúsenosťou a **dobrou vôľou**.

V *Domnelom začiatku* si pripomenieme historickú genézu istého **obmedzenia**, keď človek hovorí ovcí o kožuchu, ktorý nie je jej, ale jeho. Táto predstava zahŕňa, hoci temne, protikladnú myšlienku, že čosi také nemôže povedať žiadnemu človeku, lebo toto obmedzenie je pre utvorenie spoločnosti oveľa potrebnéjšie ako náchylnosť a láska.

O dôležitosti, ktorú Kant prikladal vo svojom posudzovaní problematike *spoločnosti*, svedčí aj jeho snaha budovať hodnoverný arzenál filozofických argumentov. V tomto smere sú preukázateľné jeho *návraty* až do antickej minulosti, k Platónovi. Nepochybne zaujímavý je Kantov výklad *platónskej Republiky* ako názorného príkladu vysnenej dokonalosti, ktorá sa stala príslovečnou pre záhaľčivého mysliteľa a zároveň i smiešnou. Napriek tomu jej Kant venuje **opakovane** pozornosť a poznamenáva, že je potrebné *hlbšie* vniknúť do tejto myšlienky a znova sa usilovať ju osvetliť. Kant tvrdí, že „zriadenie, kde existuje *najväčšia ľudská sloboda* podľa zákonov umožňujúcich, aby *bol každý slobodný spolu s ostatnými*, je nevyhnutnou ideou, z ktorej treba vychádzať nielen

¹⁵ Ibid., s. 31.

pri prvom návrhu ústavy¹⁶, ale i pri všetkých zákonoch. K tomu v *Spore fakúlt* dodal: „Idea ústavy, ktorá je v súlade s prirodzeným právom človeka: že totiž tí, ktorí, sú poslušní zákonu, sú zároveň zjednotení, majú byť zákonodarcami, je základom všetkých foriem štátu, a politické spoločenstvo, jej primerané, je myslené prostredníctvom čistých pojmov rozumu, platónsky i d e á l, nazvaný respublica noumenon, nie je prázdny výplod mozgu, ale **večná norma** pre každú občiansku ústavu a zabráňuje každej vojne. Takto organizovaná občianska spoločnosť je znázornením tohto podľa zákonov slobody cez príklad skúsenosti (respublica phaenomenon) a možno ju len s veľkým úsilím vybojovať po rozličných sporoch a vojnách; jej ústava, keď sme ju už vo veľkom získali, sa kvalifikuje ako najlepšia zo všetkých na to, aby bránila vojne, ničiteľke všetkého dobrého; a preto je povinnosťou vstúpiť do takej, priebežne ale (lebo ona nenastane tak skoro – *nicht so bald zu Stande kommt*) je povinnosť monarchov, nech už panujú a r i s t o k r a t i c k y, vládnuť jednako r e p u b l i k á n s k y (nie demokraticky), t. j. zachádzať s národom podľa princípov, ktoré sú primerané duchu zákonov slobody (ako národ so zrelším rozumom by si ich mohol sám sebe predpísať), aj keď podľa litery, by sa ho nepýtali na jeho dovoľenie¹⁷. Ďalej pokračujem pripomenutím historicko-filozofickej reality, že Kant mohol a, ako sa aj ukázalo v jeho dielach, často nadväzoval na sociálno-teoretické názory takých predstaviteľov tohto typu, ako boli v novoveku T. Hobbes, J. Locke či J. Rousseau, alebo škótski myslitelia 18. storočia (Ferguson, Hume). To je evidentné a preukázateľné. Niektoré jeho poznámky – týkajúce sa konania, aktivity človeka – dokladajú aj znalosť Voltairových názorov a pod. Kantove diela – pomenované ako *Malé spisy* – obsahujú spracovanie názorov jeho *filozofického učiteľa* tak z hľadiska spoločenskej, mravnej, ako aj na dejiny orientovanej problematiky, pričom tiež dokladajú *klasifikáciu* prác J. J. Rousseaua. Čo má Kant – ak mám na mysli problém spoločnosti – k dispozícii z diela J. J. Rousseaua, a najmä, ako sa s tým *filozoficko-kriticky* vyrovnáva? V prvom rade je to otázka či znalosť človeka, riešená prostredníctvom metafyzického a *morálneho* skúmania, *hľadanie pravého základu spoločnosti*, keď príroda len málo pripravila ľudí pre sociálno, a napokon i jeho vymedzenie *občianskej spoločnosti*, ako aj *tradičné* témy *prirodzeného* a *občianskeho stavu* a najmä *kritiky* vtedajšej spoločnosti. Zároveň hľadá prostriedky socializácie človeka prostredníctvom **primeranej družnosti**¹⁸ alebo aj vyjadrenie, že družnosť je najväčší cieľ ľudského určenia

¹⁶ Kant, I.: *Kritika čistého rozumu*. Bratislava: Pravda, 1979, s. 246.

¹⁷ Kant, I.: Der Streit der Fakultäten. In: *Werke in sechs Bänden. Herausgegeben von W. Weischedel. Band VI. Schriften zur Anthropologie, Geschichtsphilosophie, Politik und Pädagogik*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1998, s. 246.

¹⁸ Kant, I.: *Kritika soudnosti*. Praha: Odeon, 1975, s. 160.

Aj Kant *ponemčuje*¹⁹ klasické pomenovanie *societas civilis* na bürgerliche Gesellschaft. Jeho spis *Idea ku všeobecným dejinám v svetoobčianskom zmysle* – ako programové dielo filozofie dejín – naznačuje integráciu *zmyslu sociálna*²⁰ do dejinného procesu a postupujúcu nielen kultiváciu, civilizáciu, ale hlavne moralizáciu človeka. Dôležitou témou pre Kanta sa tak stáva morálna kultivácia jednotlivca v občianskej spoločnosti. Začiatok tohto procesu Kant opisuje v *Ideí* pomocou zaujímavej metafory: „V takej ohrade, akou je občianske zjednotenie, dosahujú tieto náklonnosti ten najlepší účinok, tak ako sa stromy v lese práve tým, že každý sa snaží odňať druhému vzduch a slnko, navzájom nútia hľadať oboje nad sebou, čím dosahujú pekný rovný vzrast; zatiaľ čo tie, čo vyhánajú svoje vetvy slobodne a oddelene od druhých, rastú zmrzačene, krivo a pokrútené“²¹. To je, samozrejme, *normatívne* podanie spoločnosti. Lebo Kant ako *realista* vidí v tomto smere zložitosti. A tak uvažuje o postupnom približovaní sa k idei takéhoto spoločenstva, s tým, že na to treba tri veci: dlhodobú skúsenosť, správne pojmy a dobrú vôľu.

Kantov sociálno-teoretický interest komentuje Cassirer: „Kantova *Idea všeobecných dejín* preukazuje, že jej autor ešte používa *rousseauovský jazyk*, ale svojho učiteľa prekonáva v *systematickom* a *metodickom* založení svojich myšlienok. V úvahách o človeku a jeho dejinách si Kant postupne buduje kritickejší vzťah k svojmu predchodcovi a artikuluje vlastné hodnotiace stanoviská. Pokiaľ Rousseau celkové ľudské dejiny charakterizoval ako *pád* zo stavu nevinnosti a blaženosti, v ktorom človek žil predtým, než vstúpil do spoločnosti a združil sa do **nepravých sociálnych zväzkov**. Kantovi sa myšlienka takého *prirodzeného stavu* traktovaná ako skutočnosť javila ako utopická a nazeraná ako **mravný ideál** – stav neskazenej človečenskosti – sa mu videla *dvojznačná a nejasná*. Jeho e t i k a ho odkazuje síce smerom k individuu a základnému pojmu *mravnej osobnosti* a jej svojzákonnodarstva, avšak Kantov dejinný a najmä *geschichtsphilosophische Einsicht*²² viedol k presvedčeniu, že jedine cez médium **spoločnosti** môže ideálna **úloha mravného sebauvedomenia** nájsť svoje skutočné *empirické* naplnenie. Právě kritérium hodnoty spoločnosti nespočíva v tom, či sa stará o *šťastie jednotlivca* ani v *užitočnosti* sociálneho a štátneho zväzku z hľadiska zabezpečenia jeho *empirickej existencie* a jeho *blaha*; ale predovšetkým v tom, čo znamená ako prostriedok výchovy tohto individua *k slobode*. Kantov názor, podľa ktorého by sa mali *prirodné vlohy* u človeka, ktoré sú zamerané na používanie rozumu, „úplne

¹⁹ Brieskorn, N.: *Sozialphilosophie, Sozialphilosophie. Grundkurs Philosophie 19. Eine Philosophie des gesellschaftlichen Lebens*. Stuttgart: Verlag W. Kohlhammer, 2009, s. 64.

²⁰ Kneller, J.: *Introducing Kantian Social Theory*, In: *Autonomy and Community. Readings in Contemporary Kantian Social Philosophy*. State University of New York, 1998, s. 7.

²¹ Kant, I.: *Idea ku všeobecným dejinám*. In: *K večnému mieru*. Bratislava: ARCHA, 1996, s. 63.

²² Cassirer, E.: *Kants Leben und Lehre*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1994, s. 238.

rozvíjať len v druhu a nie však v indivíduu“, má ďalekosiahle konzekvencie pre vnútorné **mravné** zdôvodnenie dejín. Kant totiž v *Ideí* ukazuje, že „v tomto chode ľudských záležitostí je celá armáda trampôt, ktoré očakávajú človeka“²³, a to ho priviedlo k záveru, že cesta k skutočnej jednote ľudského rodu vedie len cez *boj* a *protiklady*, že cesta k svojzákonodarstvu vedie cez *nátlak*. Kant to vysvetľuje tým, že *príroda* priviedla človeka – z hľadiska jeho *zvieracej výbavy* – do *stavu*, v ktorom je v *nižšom* postavení voči *iným druhom v stvorení*, žije tak v *núdzi* a *bezbrannosti*. To však na druhej strane predstavuje *popud* k tomu, aby vystúpil zo svojej pôvodnej prírodnej *obmedzenosti a izolácie* a, prekonávajúc *krokmi rozumu* hlas prírody, opúšťa spoločenstvo so zvieratami, takýmto spôsobom sa dostáva k pochopeniu, že je „vlastne cieľom prírody“. Rozum rozšírený za hranice *zvieratskosti* privádza človeka k *novému* spôsobu života, kde sa zakladajú predpoklady pre *občianske zriadenie a verejnú spravodlivosť*. Následne sa začína rozvíjať *všetko ľudské umenie* (ako umenie družnosti a občianskej bezpečnosti), ale aj *nerovnosť* medzi ľuďmi.²⁴ Sumarizujúc Kantove úvahy o **vývoji mravnosti** v *konaní a nekonaní človeka*, vedené síce na krídlach *obrazotvornosti*, ale v *sprievode rozumu*, možno konštatovať, že prvé spoločenské vzťahy nevznikli z človeku vrodenej dispozície pre spoločnosť, ale bola to predovšetkým *núdz*a, ktorá ich založila a tá tiež vytvorila rozhodujúce podmienky pre nastolenie a upevnenie *sociálnej štruktúry*. *Sociálne teleso* sa teda podľa Kanta nemôže objasniť prostredníctvom pôvodnej vnútornej harmónie jednotlivých vôľ, ani cez *mravno-sociálne* vlohy. Jeho bytie korení v *príťahovaní a odpudzovaní*, t. j. v antagonizme síl. Tento *protiklad* vytvára zárodok a predpoklad každého *spoločenského poriadku*.

Kant si samozrejme uvedomoval zložitosti utvárania človeka v chode dejín, a preto, odvolávajúc sa na Rousseaua, konštatuje: „Umenie a veda nás *kultivujú* do vysokého stupňa. Sme až zatažené *civilizovaní* vo všelijakej spoločenskej spôsobilosti a slušnosti. Ale aby sme sa mohli pokladať už za *moralizovaných*, do toho chýba ešte veľmi veľa. Lebo ku kultúre patrí ešte aj idea morality; ale používanie tejto idey, ktorá vyúsťuje ctižiadostivosťou a vonkajšou slušnosťou len do akejsi kvázimravnosti, tvorí iba civilizovanosť [...] Všetko dobro však, ktoré nie je naočkované na morálne dobré zmýšľanie, nie je ničím iným, než čírym zdaním a skvejúcou sa biedou“²⁵.

Naznačenú problematiku vykladá Kant aj v spise z roku 1793 (*Über den Gemeinspruch*), v ktorom stanovuje, že „občiansky stav, ponímaný ako stav právny, je a priori založený na nasledujúcich princípoch:

1. *slobode* každého člena spoločnosti ako *človeka*;

²³ Kant, I.: *Idea ku všeobecným dejinám*, ibid., s. 60.

²⁴ Kant, I.: *Domnelý začiatok ľudských dejín*. In: *K večnému mieru*. Bratislava: ARCHA, 1996 s. 85.

²⁵ Kant, I.: *Idea ku všeobecným dejinám*, ibid., s. 67 – 68.

2. *rovnosti* každého so všetkými ostatnými ako *poddaného*;

3. *samostatnosti* každého člena politického spoločenstva ako *občana*²⁶.

Interpretačne zaujímavým, v kontexte príspevku, je Kantovo nastolenie a riešenie problematiky princípu *samostatnosti*, úzko viazané na zákonodarný proces. Ten, kto má v ňom hlasovacie právo, sa „nazýva *občan* (citoen, t. j. *občan štátu*, nie mešťan, bourgeois). K tomu je okrem vlastnosti *prirodzenej* (že nejde o dieťa alebo ženu) vyžadovaná jediná kvalita: taký človek je *pánom seba samého* (sui generis) a má teda nejaké *vlastníctvo* (k tomu môže byť počítané i každé umenie, remeslo, krásne umenie alebo veda), ktoré ho živí. V takých prípadoch teda, keď svoj zárobok musí získavať od druhých, získava ho iba *zvonkajšnením* toho, čo je *jeho*, a nie tým, žeby druhým dával dovolenie používať svoje sily, a že teda vo vlastnom zmysle slova *slúži* iba spoločenstvu a nikomu inému“²⁷. J. Habermas v tejto súvislosti pripomína vznikajúcu sféru *sociálna*²⁸. Kant ďalej jasne určuje, že rozum a priori zákonodarný má *sociálne uplatnenie*²⁹, že neberie ohľad na žiaden *empirický účel*, napríklad blaženosť.

V tomto diele naznačuje Kant aj problematiku **sociálnej mobility**, keď stanovuje, že miesto v spoločnosti môže človek dosiahnuť na základe talentu, usilovnosti a šťastia.

Kant svojím spôsobom dotvára dôležitý problém novovekého sociálneho myslenia, ktorým je fenomén *spoločenskej zmluvy*. Tá predstavuje podľa neho spojenie každej zvláštnej a privátnej vôle jednotlivých ľudí do vôle spoločenskej a verejnej, a to za účelom právneho zákonodarstva. V žiadnom prípade ju však nemožno chápať ako *faktum*. To by znamenalo, že by „najskôr z dejín muselo byť dokázané, že národ, ktorého práva a povinnosti preberáme ako potomkovia, skutočne niekedy takýto akt musel vykonať a ústne alebo písomne o tom zanechal istú správu alebo nástroj, pokiaľ sa máme považovať za viazaných určitou už existujúcou občianskou ústavou.

V skutočnosti je to však *čira idea* rozumu, ktorá má svoju nespochybniteľnú (praktickú) realitu: zaväzuje totiž každého zákonodarcu dávať zákony takým spôsobom, ako by *mohli* vyplývať zo spojenej vôle celého národa, a každého poddaného, pokiaľ chce byť občanom, vidí tak, ako keby takúto spoločnú vôľu

²⁶ Kant, I.: Über den Gemeinspruch: Das mag in Theorie richtig sein, taugt aber nicht für Praxis. In: *Werke in sechs Bänden. Herausgegeben von W. Weischedel. Band VI. Schriften zur Anthropologie, Geschichtsphilosophie, Politik und Pädagogik*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1998. s. 145.

²⁷ Ibid., s. 151.

²⁸ Sociálno „sa mohlo konštituovať ako svojbytná sféra spolu s tým, ako reprodukcia života na jednej strane nadobudla súkromné formy, na druhej strane získala verejnú relevanciu“. In: Habermas, J. *Strukturální přeměna veřejnosti*. Praha: FILOSOFIA, 2000, s. 212.

²⁹ Rossi, P. J.: *The Social Authority of Reason: Kant's Critique, Radical Evil, and the Destiny of Humankind*. Albany: State University of New York, 2015.

podporil³⁰. To je *skúšobný kameň* toho, čo môže byť ustanovené ako zákon pre národ, a teda zistenie spravodlivosti alebo nespravodlivosti. Pri celostnom skúmaní základných Kantových prác sa ukazuje ako podstatný problém filozoficky presvedčivé a predovšetkým *prirodzené* zdôvodnenie otázky *družnosti* človeka z hľadiska utvorenia alebo zachovania spoločnosti. Objektívne treba povedať, že do súčasných debát, polemík, hľadanií možností návratu k *dobrému životu* sa objavuje aj problematika obnovenia *spoločenskej zmluvy* ako možné riešenie dramatickej sociálnej situácie.

Liberálny demokrat Habermas konštatuje: „Najväčšmi ma znepokojuje do neba volajúca sociálna nespravodlivosť, ktorá spočíva v tom, že socializované náklady zlyhania systému najtvrdšie postihujú tých najzraniteľnejších. Množstvo ľudí, tak či tak nepatriacich k víťazom globalizácie, musí ešte raz platiť za reálne hospodárske dôsledky predvídateľnej poruchy finančného systému. A to nie v pozícii vlastníkov akcií v peňažných hodnotách, ale v tvrdej mene každodennej existencie [...] Pravda, ukazovať teraz prstom na hriešnikov, to pokladám za pokrytectvo. Aj špekulanti sa v rámci zákonov dôsledne správali podľa spoločensky sankcionovanej logiky maximalizácie zisku. Politika sa zosmiešňuje, keď moralizuje, miesto aby sa opierala o donucovacie právo demokratického zákonodarcu. Veď práve ona, a nie **kapitalizmus** (zd. L. Belás), je kompetentná v otázke spoločenského blaha³¹. To je precízna charakteristika našej *kapitalistickej prítomnosti*. Keby som mal skončiť nejakým perspektívnym výhľadom do budúcnosti, tak súhlasím s jedným ekonómom³² v tom, že nasledujúce roky – dúfajme, že sa to tak stane – „budú o bolestivom zbavovaní sa rozličných mýtov a hľadaní nových vízií a foriem hospodárskej i spoločenskej organizácie“.

Namiesto záveru: Africký ekonóm Sam Aluko to vyjadril takto: „**Chudobní nemôžu spať, pretože sú hladní. A bohatí nemôžu spať, pretože chudobní sú hore, a sú hladní!**“³³

Niekedy je však potrebné prekročiť hranice času a vrátiť sa do minulosti. V tomto prípade chcem spomenúť esej renomovaného francúzskeho historika Jacquesa Le Goffa *Stará Európa a svet moderný*³⁴. V nej opisuje prechod od stredoveku k novoveku, počas ktorého vytlačanie outsiderov, nemajúcich bydlisko ani prácu, vyhnalo do ulíc Európy zástupy tulákov a žobrákov, z ktorých sa ľahko stali zloději a zločinci. Týchto vydedencov dnes pripomínajú zástupy nezamestnaných, „novej chudoby“, drogovu závislých, delikventov predmestí. Európa musí znovu získať jednu zo svojich charakteristických vlastností:

³⁰ Kant, I.: Über den Gemeinspruch, ibid., s. 153.

³¹ Habermas, J.: 2012. *K ústave Európy*. Bratislava: Kalligram, 2012, s. 109.

³² Draxler, J.: Vo svete bez rastu. In: *Pravda*. 16. augusta 2013, s. 31.

³³ Sam Aluko in: Geist, R.: Kalo-kalo ako kasíno. In: *Pravda*. 16. januára 2014.

³⁴ Le Goff, J.: Stará Európa a svet moderný. In: *Fórum. Príloha denníka Sme*. 22. február 1996, s. 2

rovnováhu – ktorá sa dá uskutočniť len odstránením nerovností, nespravodlivostí a v prvom rade chudoby. Európa vedela rozlišovať medzi dobrovoľnou chudobou, ktorá predstavuje cnosť, a vnútenou chudobou, ktorá je nešťastím. Je na Európanoch začať nový boj s novou chudobou, vnútenou miliónoch z nich. Síce pekná a šlachetná myšlienka historika, len dnes nám hodnoty prednášajú hlavne ekonómovia. Jeden z našich poznamenal: „Neexistuje optimálna nerovnosť, je to otázka spoločenskej dohody“³⁵. S tou dohodou to nebude len tak, keď ekonómovia, kapitáni priemyslu a bankári jednomyseľne odporúčajú napríklad *menšiu verziu štátu*.

Zhrnutie

Kantova praktická filozofia v kontexte súčasnosti

Príspevok sa vo svojej úvodnej časti zameriava na vymedzenie základných určení Kantovej praktickej filozofie, orientovanej na filozofické stanoviská smerujúce k posúdeniu rozmanitých ľudských aktivít vychádzajúcich z tých najrozličnejších motívov, zámerov či účelov, ktoré, ako to dokazuje Kant (*Základy metafyziky mravov, Kritika praktického rozumu* a pod.), môžu viesť či často vedú k nemorálnym, ale i bezprávnym konaniam atakujúcim slobodu a ľudskú dôstojnosť nielen jednotlivca, ale i mnohých sociálnych vrstiev a skupín. Na to nadväzuje úsilie autora o možné posúdenie krízového stavu súčasnej spoločnosti, realizované na základe *normatívneho potenciálu* Kantovej praktickej filozofie.

Kľúčové slová: Kant, praktická filozofia, sloboda, ľudská dôstojnosť, súčasnosť

Zusammenfassung

Praktische Philosophie Kants im gegenwärtigen Kontext

Der vorliegende Beitrag befasst sich in der Einführung mit der Definition der grundlegenden Bestimmungen der praktischen Philosophie Kants. Die orientiert sich auf diejenigen philosophischen Stellungnahmen, die zur Beurteilung der vielfältigen Formen der menschlichen Tätigkeit führen. Sie stammen aus den möglichst mannigfaltigen Motiven, Absichten oder Zwecken, die, wie es Kant beweist (*Grundlegung zur Metaphysik der Sitten, Kritik der praktischen Vernunft* usw.), oftmals zum unmoralischen, aber auch gesetzlosen Handeln führen,

³⁵ Filko, M.: Nerovnosti sú na Slovensku stále nízke. In: *Hospodárske noviny*. 29. máj 2013, s. 3.

wobei die Freiheit und Menschenwürde sowohl der Einzelperson als auch vieler Sozialschichten und -gruppen angegriffen werden. Daran knüpft das Bemühen des Autors um die mögliche Beurteilung des Krisenzustandes der gegenwärtigen Gesellschaft durchgeführt durch das *normative Potenzial* seiner praktischen Philosophie.

Schlüsselwörter: Kant, praktische Philosophie, Freiheit, Menschenwürde, Gegenwart

Príspevok je výstupom riešenia projektu VEGA 1/0238/15 – *Kantove idey rozumu a súčasný svet*.

prof. PhDr. Lubomír Belás, CSc.

Inštitút filozofie

Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

Ul. 17. novembra č. 1

080 01 Prešov

lubomir.belas@unipo.sk